

MIRJAM ELBERS EN
AD VAN NIEUWPOORT

BIJBEL VOOR BEGINNERS
100 en enige eyeopeners en misverstanden
over de bijbel

*ook met bijdragen van Karel Deurloo, Piet van Midden,
Jessa van der Vaart, Marco Visser en Rochus Zuurmond*

v**angenep** amsterdam

INHOUD

WOORD VOORAF 7

- I HOE ZIT DE BIJBEL IN ELKAAR? 11
- II NAMEN MAKEN GESCHIEDENIS 31
- III SCHEPPING EN NATUUR 51
- IV PASEN: MOZES EN JEZUS 69
- V GOD EN DE GODEN 83
- VI OORLOGEN IN DE BIJBEL 97
- VII ONTMOETING EN GEMEENSCHAP 111
- VIII MORAAAL 131
- IX HIERNANOGMAALS EN OORDEEL 151
- X MOEDER EN ZOON 173

AUTEURS 193

I HOE ZIT DE BIJBEL IN ELKAAR?

Filippus hoorde de kamerling de profeet Jesaja lezen

en zei: Versta je wat je leest?

En hij zei:

Hoe zou ik dit kunnen als niet iemand mij de weg wijst?

HANDELINGEN 8: 30, 31

LERNEN

Wie zomaar eens de bijbel ter hand neemt om die te gaan lezen, loopt de kans te verdwalen. Waar gaan al die teksten over? Waar moet je beginnen? Wat is de samenhang? Op de Amsterdamse toneelschool staat de bijbel op de lijst van verplichte literatuur. Menig student strandt al halverwege het boek Genesis.

De bijbel is geen boek om op eigen houtje te lezen, stilltjes in een hoekje van de kamer, zoals je dat met een roman doet. Daarvoor is de bijbel ook niet geschreven. De bijbel is een gemeenschapsboek, bestemd om samen met anderen hardop gelezen te worden in de liturgie of het leerhuis. 'Lernen' doe je in het leerhuis aan elkaar. Er is een leraar en er zijn leerlingen. Maar bij het 'lernen' kan een leerling ook zomaar een leraar worden en een leraar een leerling. Bij het lezen van de bijbel heb je, net als die kamerling uit Ethiopië, mensen nodig die je op weg helpen. In het evangelie is Jezus zo'n leraar. Dagelijks leert hij in de tempel. En aan hem merk je direct dat 'leren' meer is dan alleen maar verstandelijk de zaken op een rijtje krijgen. Leren is leven en leven is leren.

*Ik ben JHWH jouw God,
die je uit Egypte, uit het slavenhuis heb uitgeleid.*

EXODUS 20: 2

WIE IS GOD?

‘De vraag “Bestaat God?” heeft geen betekenis zolang men niet specificeert wat of wie men met het woordje “God” bedoelt,’ zegt de filosoof Herman Philipse terecht. Men kan anders net zo goed vragen: ‘Bestaat Blurb?’ Zo denken de bijbelschrijvers er ook over. Het komt er zeer op aan wie jouw God is. ‘JHWH is onze God’ is de belijdenis van Israël. En het eerste dat van deze God gezegd moet worden is wat hijzelf van zichzelf zegt: ‘Ik heb je uit Egypte, uit het slavenhuis geleid.’ Er staat dus niet: ‘Ik ben het almachtig opperwezen’ of ‘Ik ben de schepper van het heelal’. De God waarvan de bijbel spreekt is anders. Hij maakt zichzelf bekend als een bevrijder van mensen in de greep van verslavende machten.

‘Egypte’ is in de bijbel meer dan alleen dat land in het Midden-Oosten. ‘Egypte’ staat in de bijbel voor een situatie waarin een mens niet tot z’n recht komt. Een land waarin men leeft in de schaduw van de dood in plaats van in het licht van de belofte. ‘Egypte’ ligt dus om de hoek.

*Ik ben JHWH,
ik zal jullie doen uittrekken
van onder de dwangarbeid der Egyptenaren
ik zal jullie redden uit hun slavendienst,
ik zal jullie verlossen...
ik zal jullie tot volk nemen
ik zal zó voor jullie tot God zijn
en jullie zullen weten, dat ik JHWH-jullie-God het ben
die jullie heb doen uittrekken...*

EXODUS 6: 5 VV

EEN NAAM MET EEN VERHAAL

‘God’ is voor veel zogenaamd gelovige mensen een vanzelfsprekendheid ‘waar je in gelooft’. We kunnen misschien over allerlei kwesties van mening verschillen, maar, zeggen we dan: ‘We geloven toch allemaal in dezelfde God.’ Hoe goed bedoeld ook, in de bijbel komt het er juist telkens weer op aan wie wij nu precies ‘onze God’ noemen. Daarom spreekt de bijbel ook zeer terughoudend als het over ‘God’ gaat. Voordat je het weet heb je hem tot een verlengstuk gemaakt van je eigen beelden en verwachtingen. Daarom wordt in bepaalde tradities de godsnaam JHWH ook niet uitgesproken. Je kan dan maar beter even zwijgen of op de tafel kloppen. Tel toch vooral tot tien voordat je die Naam in de mond neemt of over ‘God’ spreekt, lijken de bijbelschrijvers te willen zeggen. Vertel liever een verhaal over wat hij doet. Dat doet de bijbel dan ook. De bijbelse God is niet een God waarover je als toeschouwer kan filosoferen. Als het over deze God gaat word je van een toeschouwer tot een betrokkene. Het verhaal van de uittocht uit Egypte is niet een verhaal over een verleden, maar een bericht dat elke hoorder doet opstaan om mee uit te trekken. Ook vandaag.

*En weer zei God tot Mozes:
Zo moet je tot de kinderen van Israël zeggen:
'JHWH, de God van jullie vaders
de God van Abraham
de God van Isaäk
de God van Jakob
heeft mij naar jullie toe gezonden.
Dit is zijn naam voor altijd
dit is zijn gedachtenis van geslacht tot geslacht'.*

EXODUS 3: 15

GOD VAN MENSEN

De God van de bijbel is niet een neutraal of algemeen gegeven, maar één die alleen te kennen is, omdat hij zichzelf te kennen geeft in wat hij doet, deed en zal doen als bevrijder van mensen. Het 'God-zijn' van JHWH is niet iets apart naast of toegevoegd aan zijn Naam, maar ligt geheel in die Naam, in zijn daad besloten. Het is niet zozeer dat deze God ook een Naam heeft, maar deze Naam JHWH, die niet los van het verhaal verkrijgbaar is, is de enige die in de bijbel de titel 'God' verdient. Als het over hem gaat, en daar gaat het nu over, komt meteen ook altijd de mens in beeld. Hij is niet de God van de schepping of van het geluk of van alle wijsheid – hij maakt zich in de eerste plaats bekend als de God van Abraham, Isaäk en Jakob. Wil je dus weten wie deze God is, dan zul je de verhalen van zijn mensen moeten lezen. Hele concrete, herkenbare mensen, met alle minnen en plussen die we maar bedenken kunnen. Zoals hij hun God is, zo is hij ook onze God. De God van Bob, Annèt en Lenie.

*Toen zei ik:
Zie, ik kom;
in de boekrol is over mij geschreven.*

PSALM 40: 8

LEERHUIS VAN DE SCHRIFT

Voor de beginneling die de moeite neemt om de bijbel uit te laten spreken, gaat een nieuwe wereld open. Als hij zorgvuldig, woordje voor woordje, leest zal hij worden binnengelaten. Wat eerst een gesloten huis leek, een niet in te nemen vesting, wordt plotseling een plaats waar je grond onder je voeten krijgt en een dak boven je hoofd. Een verhaal waarin je kunt wonen omdat je ontdekt: hier zou het nog weleens over mij kunnen gaan. In al die verschillen namen van mensen word ik uitgetekend en in perspectief gezet. Mijn eigen verhaal komt ter sprake en aan het licht. Een nog nooit eerder gehoorde vreemde Stem lijkt mij dichterbij te komen dan de stem van mijn intiemste geliefde. Ja, ‘in de boekrol is over mij geschreven’, zo zingt de psalmist het uit. Ik ben niet langer meer toeschouwer, maar word een deelnemer. Ik kom zelf in die boekrol voor. Ik ben een leerling van de Schrift geworden.

*En Jezus zei tot hen:
Dit zijn mijn woorden die ik tot jullie sprak
toen ik nog bij jullie was:
dat alles wat over mij geschreven staat
in de Tora van Mozes,
en de Profeten
en de Psalmen
moet vervuld worden.*

LUCAS 24: 44

EEN PAAR WEETJES

Een sleutel voor het verstaan van de bijbel is de indeling van de Hebreeuwse bijbel. Als joden over hun bijbel spreken, noemen ze die TENACH. Dit woord is gevormd naar de beginletters van de drie bundels, die samen de joodse bijbel (het zogenaamde Oude Testament) vormen: De T staat voor de TORA, wat ‘onderwijzing’, ‘onderricht’ betekent en ook wel ‘wet’ wordt genoemd. De N staat voor NEBIIM, dat zijn de profeten en de CH staat voor CHETUBIEM (Geschriften). Deze indeling is een theologische, gebaseerd op de traditie van de Palestijnse synagoge die bepalend is geworden voor het jodendom.

Wie echter vandaag de dag een gewone bijbel koopt, ziet een heel andere indeling. Er was namelijk ook de alexandrijnse, Grieks sprekende synagoge, die er een andere volgorde van bijbelboeken op na hield, waar ‘onze’ volgorde van afkomstig is. Die indeling is niet zozeer een theologische maar een verondersteld historische. Pieter Oussoren is in ons taalgebied zo verstandig geweest om zijn *Naardense Bijbel* (die nu ook als *Amsterdamse Bijbel* te verkrijgen is) te baseren op de indeling van de Hebreeuwse bijbel. Het evangelie doet, zoals de tekst van vandaag aangeeft, het niet anders. De Psalmen staan hier dan voor de bundel van de Geschriften.

*Het boek van deze Tora wijk niet uit jouw mond,
prevel het hardop dag en nacht
opdat je bewaart om te doen
naar al wat daarin geschreven is.*

JOZUA 1: 8

TORA

Het hart van de Hebreeuwse bijbel wordt gevormd door de Tora. Dat zijn de vijf boeken van Mozes: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium. De bundels Profeten en Geschriften staan als in concentrische cirkels om deze Tora heen. De kern van de bijbel is dus de Tora. Daar wordt eigenlijk alles gezegd. Daarin wordt het beslissende woord gesproken, waar al die andere boeken in de bijbel naar verwijzen. In de Tora wordt de Naam van de bijbelse God uitgelegd. In de Tora wordt aan de orde gesteld *waar het om draait*. De Profeten maken dit woord actueel in de situatie van alledag. En in de Geschriften reageren de betrokkenen in alle toonaarden, met loflied en klacht, erotiek en scepsis.

Deze joodse indeling beschrijft, zou je kunnen zeggen, het innerlijk leven van de schrift zelf.

Het centrale verhaal van de Tora is de uittocht uit het slavenhuis, het gebeuren van Exodus. Dat verhaal wordt voorbereid in het boek Genesis en uitgewerkt in de uitleg van de Naam, de Tien Woorden en de woestijnverhalen, op weg naar het veelbelovende land. En de vertellers willen dat de hoorders van heel deze bevrijdingsgeschiedenis ontdekken: dit kon nog weleens mijn geschiedenis worden! Een geschiedenis die geen verleden wordt.

*Toen Mozes zijn hand uitstreckte over de zee
deed JHWH de zee teruggaan door een sterke oostenwind
heel die nacht.*

*Hij maakte de zee tot droog land
en de wateren werden gekliefd.*

*De kinderen van Israël kwamen midden in de zee op het droge,
en de wateren waren voor hen als een muur,
rechts van hen en links van hen.*

*De Egyptenaren joegen hen na
en kwamen achter hen aan
alle paarden van Farao, zijn wagens en zijn ruiters,
tot midden in de zee.*

EXODUS 14: 21 – 23

UITTOCHT EN DOORTOCHT

Het kernverhaal van Tora is het verhaal van de uittocht uit Egypte en de doortocht door de zee. Het volk wordt uitgeleid uit het doodsland en trekt door de Rietzee om zo Egypte definitief achter zich te laten.

Door heel de bijbel wordt aan deze passage gerefereerd. Dit verhaal resoneert in het boekje Jona wanneer de eigenwijze profeet door de vis in de zee op het droge wordt gespuwd. Het klinkt door wanneer we horen hoe Jezus wandelt over de zee en Petrus hem tegemoet wil komen. Ja, tot in het visioen van het laatste boek Openbaring horen we van de zee: dat die er niet meer zal zijn. Overal waar we in de bijbel horen van de zee en het droge, klinkt de doortocht door de Rietzee door. De zee is een afschaduwing van de oerchaos waar in Genesis 1 van wordt gesproken. Het zijn de wateren waarin een mens kopje onder gaat, zoals we dat in de kerk vieren bij de doop. Tekenen van je graf en tegelijk tekenen van nieuw leven. Je laat alles wat op Egypte lijkt achter in het water. Eigenlijk zegt de bijbel dat we onze begrafenis al achter de rug hebben.

*Mozes ging op
vanuit de steppen van Moab naar de berg Nebo,
de top van de Pisga, tegenover Jericho.
JHWH liet hem heel het land zien (...).
JHWH zei tot hem:
Dit is het land
dat ik Abraham, Isaäk en Jakob heb gezworen toen ik zei:
Aan jouw zaad zal ik het geven!
Ik heb het je doen zien met eigen ogen,
maar je zult daarheen niet overtrekken.
Daar stierf Mozes, de knecht van JHWH
in het land van Moab, op de mond van JHWH.
En hij begroef hem in de vallei,
in het land van Moab, tegenover Bet Peor,
en niemand kent zijn graf
tot op deze dag.*

DEUTERONOMIUM 34: 1 – 6

ZIEN DOOR DE BRIL VAN DE BELOFTE

De Tora, de vijf boeken van Mozes, eindigen met het sterven van Mozes. Maar wel met het zicht op het veelbelovende land. Een wonderlijk einde. Dat reeds aan Abraham beloofde land staat uit, het wordt niet binnengegaan. Alleen Mozes krijgt het te zien vanaf de berg. En wat ziet Mozes? Hij ziet wat hij nu nog helemaal niet zien kán. Hij ziet het land niet zoals het nu is, maar zoals het in de belofte hem is aangezegd. Mozes ziet met de ogen van de belofte. En in die belofte sterft hij. De lange en weerbarstige woestijntocht eindigt in de intimiteit tussen JHWH en Mozes, zoals het lang geleden ook begon. Mozes wordt in stilte begraven door JHWH zelf. In een mooi graf te midden van gelijkgezinden? Nee, tussen de heidenen wordt hij begraven. Onder ons. Een veelzeggend teken.

Maar niemand kent zijn graf. De woorden van Mozes vind je niet in een graf, maar in de Tora. Die woorden zijn onder ons gezaaid. Tot zegen van Israël en alle volken.

In de Tora staat de belofte dus uit. Daarop krijgen we geen grip. De intocht in het land is voorbehouden aan de profetie. Want tussen de Tora en de Profeten stroomt de Jordaan.

En het geschiedde

na de dood van Mozes, de dienstknecht van JHWH:

JHWH zei tot Jozua, de zoon van Nun,

de dienaar van JHWH:

Mozes mijn dienstknecht is dood.

Nu dan, sta op, trek over de Jordaan hier (...)

JOZUA 1: 1 vv

MET DE PROFETEN HET LAND IN

In de Tora wordt alles gezegd, zo zeiden we. Maar de Tora moet ook ergens concreet ‘landen’. Je moet aan het einde van de Tora, vanuit de woestijn de Jordaan over, *het land in*, om daar te leven met de woorden van de Tora. Met Mozes stonden we op de berg en zagen we in de verte het land. Maar met de profeet Jozua sta je *in* het land. Nu moet je met de Tora in je hart en in je hoofd de profeten achterna. De profeten zetten je met beide benen in de situatie van alledag. Wat betekent nu dat woord van de Tora als je met je laptop onder je arm begint aan je werkweek? Of: als je in je eentje wakker wordt in een lege flat? Hoe werkt dat woord van Mozes door als je net hebt gehoord dat je vriend, broer of moeder ten dode is opgeschreven? Of: wat hoor je nog als je naar opstijgende kruitdampen zit te kijken na de zoveelste aanslag op onschuldige mensenlevens? Daarover gaat het in de boeken van de profeten. Nee, geen bundeling antwoorden op al deze vragen, maar wel praktijkvoorbeelden. En niet te vergeten: niet mis te verstane godsdienst- en maatschappijkritiek.

*Niet tot een chaos heeft Hij haar geschapen,
maar voor bewoning heeft Hij haar gevormd*

JESAJA 45: 18

LAND OM TE WONEN

Het is een drama in het boek Jesaja. Figuurlijk, maar vooral ook letterlijk. Hoofdstuk 40-55 heeft de vorm van een drama, waarin het Juidse volk uit eigen land verdreven is en in ballingschap zit in Babel, ver weg van huis. De plot van het drama wordt gevormd door de bevrijding van de Judeeërs uit deze ballingschap in Babel. En bij herhaling grijpt de profeet in zijn 'script' terug op de schepping. God is de schepper. Dat betekent niet dat hij ooit alles gemaakt heeft, maar dat hij nog steeds aan het scheppen is. Dat hij de schepper is, is geen historisch feit maar een belofte: hij zal zijn volk herscheppen in vrijheid. Eigenlijk is scheppen bij Jesaja een vorm van bevrijding. Het beeld dat hij gebruikt in 'niet tot een chaos heeft hij de aarde geschapen' komt uit Genesis 1: 'De aarde nu was woest en leeg', *tohoe wavohoe* in het Hebreeuws. Niet tot een *tohoe* heeft God de aarde gemaakt, maar om er te wonen, zo zegt Jesaja. En laat het woord 'aarde' nu het hetzelfde zijn als het woord 'land' in de zin van 'Land Kanaän'! Het is daar natuurlijk een puinhoop, maar God weet vast wel raad met de chaos: hij maakt het land klaar om er weer te wonen.

*Schrijf het op een schrijftafel,
die bij hen blijft,
teken het op in een boek,
opdat het op een latere dag worde
tot een getuigenis, de tijden door.*

JESAJA 30: 8

WOORDEN VOOR NU

De profetische geschiedenis vertolkt in de boeken van de zogenaamde eerdere profeten (Jozua, Richteren, Samuël, Koningen) samen met de zogenaamde latere profeten (Jesaja, Jeremia, Ezechiël en de twaalf kleine profeten) die hun uitspraken deden midden in een bepaalde politiek-economische situatie vormen dus met elkaar de bundel NEBIIM, Profeten: de 'middenbundel' van het Oude Testament. In deze boeken gaat het niet om een geschiedenis die verleden geworden is. Deze boeken zijn bedoeld als actuele aanspraak op het moment dat ze gelezen worden. Het is precies zoals het bij Jesaja klinkt: de woorden staan opgeschreven om tot een getuigenis te zijn, de tijden door. Niet bestemd dus voor wetenschappelijke laboratoriumtafels (hoe belangrijk misschien ook), maar geschreven met het oog op een horende gemeente. Een gemeente die zich in de situatie van vandaag door die woorden wil laten gezeggen.

*Welgelukzalig de man (...)
die zich verlustigd aan de Tora van JHWH
met zijn Tora mediteert dag en nacht.
Hij is als een boom geplant aan waterlopen,
die zijn vrucht geeft op zijn tijd
en wiens loof niet verwelkt:
alles wat hij doet gelukt.*

PSALM 1: 1 – 3

ONZE STEM

De bundel CHETUBIEM, Geschriften (Psalmen, Spreuken, Job, Hooglied, Ruth, Klaagliederen, Prediker, Esther, Daniël, Ezra, Nehemia, Kronieken) opent bijna op dezelfde wijze als de bundel NEBIIM (Profeten). In beide gevallen verwijzen ze terug naar de Tora die dag en nacht de toon zet. Van die Tora komen ze vandaan. Dat is de bron waaruit zij putten. De woorden van Mozes worden al murmelend geciteerd. Ze worden als het ware als wijn op de tong geproefd om ze zo je ziel te laten binnendringen, opdat ze vruchtbaar worden in doortastende daden.

Maar in de bundel Geschriften klinken niet alleen maar jubelende klanken. De Psalmen staan vol klachten, vloeken en ongelooft. Dat doet ook helemaal mee als het gaat om de reactie op de woorden van Mozes. En naast de psalmist is er ook de stem van de scepticus in het boek Prediker. En niet te vergeten de stem van Job die God zo'n beetje zijn huis uit vloekt. Maar ook de stem van de erotiek doet mee. En de tegelwijsheden van het boek Spreuken. Te veel om op te noemen. Zeg maar: heel ons menselijk leven, met alles erop en eraan, komt in het geding als de Tora gesproken heeft en spreekt.